

Światopogląd chrześcijański w prozie pisarki austriackiej Pauli von Preradović

Celem pracy niniejszej pracy była próba analizy prozy Pauli von Preradović pod kątem zawartych w niej elementów światopoglądu chrześcijańskiego. Pisarka i poetka, znana w Austrii przede wszystkim dzięki wierszowi *Land der Berge, Land am Strome* [Kraju gór, kraju nad rzeką] (1946), który stał się tekstem hymnu Austrii, posiada bogaty, lecz mało znany dorobek literacki, powstały głównie w okresie międzywojennym, w trakcie II wojny światowej i tuż po jej zakończeniu.¹ Twórczość Pauli von Preradović zasługuje na uwagę literaturoznawców przede wszystkim z powodu wysokiego poziomu artyzmu oraz ze względu na swoją aktualność. Jej proza, podobnie zresztą jak liryka, przesycona jest specyficzną »filozofią« o charakterze humanistycznym i chrześcijańskim, której źródeł można dopatrywać się w biografii pisarki, a zwłaszcza w jej konfrontacji z widmem nazizmu i dwóch wojen światowych. Zadaniem niniejszej pracy była identyfikacja elementów tejże filozofii chrześcijańskiej w dziełach prozatorskich autorki austriackiej oraz wskazanie funkcji, jakie one pełnią.

Pierwsza część pracy, poprzedzająca analizę tekstów, składa się z podrozdziału biograficznego, opisu stanu badań nad twórczością pisarki oraz podrozdziału teoretycznego. O ile życiorys Pauli von Preradović nie jest sam w sobie przedmiotem zainteresowań niniejszej dysertacji, o tyle jest on prezentowany dość szczegółowo, aby przybliżyć czytelnikowi tę interesującą, lecz mało znaną poza granicami Austrii postać. Do podrozdziału biograficznego wykorzystane zostały m. in. rzadkie i trudno dostępne źródła, wśród nich także artykuły prasowe z lat czterdziestych i pięćdziesiątych. Pozwala on na zrozumienie genezy światopoglądu autorki, który znalazł odbicie w jej twórczości.

Paula von Preradović urodziła się w 1887 roku w Wiedniu. Jej dziadkiem był znany chorwacki poeta, przedstawiciel iliryzmu, Petar Preradović. Dzieciństwo spędziła w austro-węgierskim mieście portowym Pola (obecnie Pula), gdzie zaczęły się kształtować jej zainteresowania literackie. W późniejszych latach uczęszczała do żeńskiej szkoły z internatem w St. Pölten w Dolnej Austrii, po czym powróciła na pewien czas do rodzinnego miasta. Z tego okresu pochodzą jej wiersze, inspirowane twórczością poetów epoki modernizmu oraz przedstawicieli symbolizmu, impresjonizmu i neoromantyzmu w literaturze niemieckojęzycznej (np. Hugo von Hoffmannsthal, Richard Dehmel). Podczas I wojny światowej pracowała jako pielęgniarka w Wiedniu, gdzie poznała swojego przyszłego męża, historyka i dziennikarza Ernsta

¹ Paula von Preradović jest pisarką mało znaną w innych krajach niemieckiego obszaru językowego i prawie całkowicie nieznaną w Polsce. O ile większość tekstów jej autorstwa znajduje się w krajowych bibliotekach, o tyle literatura przedmiotu dostępna jest w przeważającej mierze w bibliotekach austriackich.

Moldena. Rozpad Monarchii Austro-Węgierskiej odcisnął na niej trwałe piętno, którego ślady odnajdujemy w wielu tekstach jej autorstwa. W roku 1920 osiadła z mężem w stolicy Austrii, gdzie urodzili się jej synowie, Otto i Fritz Moldenowie. Podczas I wojny światowej i po jej zakończeniu oddaliła się od Kościoła, jednak w latach dwudziestych odkryła na nowo wiarę katolicką, która z czasem zaczęła odgrywać w jej życiu kluczową rolę. Duży wpływ na tę przemianę miało zetknięcie z katolicką organizacją młodzieżową »Bund Neuland«, jej założycielami i charyzmatycznymi działaczami społecznymi, takimi jak Karl Rudolf i Michael Pfliegler, oraz z »ruchem liturgicznym«, nurtem teologii, zmierzającym do reformy liturgii Kościoła katolickiego, życia modlitwy i praktyki sakramentalnej. Znaczący wpływ na jej rozwój artystyczny miał w owym czasie Heinrich Suso Waldeck, autor poezji mistycznej. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych pisarka utrzymywała liczne kontakty z przedstawicielami świata kultury i sztuki, takimi jak Erika Mitterer, Alma Holgersen, Enrica von Handel-Mazzetti, Oskar Maurus Fontana, Rudolf Henz, Ernst Scheibelreiter, Max Mell, Ernst Lissauer, Hans Leifhelm, Paul Thun-Hohenstein oraz Franz Theodor Csokor. Znała również wybitnego chorwackiego rzeźbiarza, Ivana Meštrovicia, którego dzieła ją fascynowały. W tym okresie wydała swój pierwszy tom poezji pt. *Südlicher Sommer* [Południowe lato] (1929). Pokłosem kilku podróży do Dalmacji stał się kolejny tom pt. *Dalmatinische Sonette* [Sonety dalmackie] (1933). Trzeci tom, *Lob Gottes im Gebirge* [Uwielbienie Boga w górach], który ukazał się w roku 1936, różni się od dwóch wcześniejszych tym, że zawiera poezję o charakterze religijnym. Powstał on w okresie dynamicznych przemian światopoglądowych, które określiły kierunek rozwoju twórczości autorki w drugiej połowie lat trzydziestych oraz w latach czterdziestych. Motywy górskie, które pojawiają się w trzecim tomie poezji, zaczynają także odgrywać coraz większą rolę w twórczości Pauli von Preradović. Przypominają one o pobytach wakacyjnych poetki w miejscowości Kühtai, w Alpach Stubajskich, oraz o jej fascynacji krajobrazami wysokogórkimi. W latach trzydziestych i czterdziestych z inicjatywy pisarki inscenizowano tzw. mówiące obrazy – miniatury dramatyczne, nawiązujące do dziewiętnastowiecznych »żywych obrazów«, gatunku określanego również mianem »tableau vivant«. W ten sposób przedstawiono w wiedeńskim mieszkaniu Pauli von Preradović m. in. *Balkon Édouarda Maneta* oraz *Siewców Albina Egger-Lienza*. 12 marca 1938 roku Austria została przyłączona do III Rzeszy. Rozpoczęły się prześladowania Żydów, antyfaszystów oraz osób, które opowiadały się za niepodległością Republiki Austriackiej. Wśród osób szykanowanych przez nowy reżim znalazła się również Paula von Preradović ze swoim mężem i synami, zaangażowanymi w działalność opozycyjną. W lutym 1945 roku małżonkowie zostali aresztowani przez Gestapo, uwięzieni i poddani torturom. Przypadek sprawił jednak, że uniknęli tzw. marszu śmierci do obozu koncentracyjnego w Mauthausen. Ostatnie dni wojny Preradović opisała w swoim

dzienniku pod tytułem *An meine Söhne* [Do moich synów], który ukazał się dopiero po jej śmierci, w 1967 roku. Dwa lata po zakończeniu wojny pisarka zwyciężyła w konkursie na tekst hymnu II Republiki Austrii. Zmarła w roku 1951. Do jej najważniejszych tekstów prozatorskich należą następujące dzieła: powieść *Pave und Pero* [Pave i Pero] (1940), nowele *Königslegende* [Legenda królewska] (1950) i *Die Versuchung des Columba* [Kuszenie Kolumbana] (1951) oraz fragmenty nieukończonej powieści autobiograficznej, które ukazały się w roku 1955 pod tytułem *Kindheit am Meer* [Dzieciństwo nad morzem].

Druga część rozdziału wstępnego zawiera opis stanu badań nad twórczością Pauli von Preradović. Do lat pięćdziesiątych ukazała się znaczna liczba tekstów publicystycznych na jej temat. Powstały również trzy nieopublikowane prace naukowe, poświęcone jednak przede wszystkim biografii autorki, całokształtowi jej twórczości oraz liryce.² Dwie pierwsze zostały napisane w latach pięćdziesiątych, najnowsza natomiast, skupiająca się na motywach południowosłowiańskich, w latach siedemdziesiątych. Dotychczas nie ukazała się żadna praca poświęcona wyłącznie prozie austriackiej autorki, nie zbadano także motywów religijnych i światopoglądu chrześcijańskiego w jej tekstach.

Trzecia część rozdziału wstępnego skupia się na podbudowie metodologicznej i teoretycznej, definicji światopoglądu chrześcijańskiego oraz założeniach wstępnych. W przeprowadzeniu analizy dużą rolę odgrywa, poza metodologią stricte literaturoznawczą, podejście interdyscyplinarne, czerpiące przede wszystkim z teopoetyki, semiotyki, intertekstualności i kulturoznawstwa. Są to najważniejsze narzędzia, wykorzystane w niniejszej pracy.

W ostatnim podrozdziale przedstawione zostały poglądy autorki na temat poetyki prozy narracyjno-fabularnej.

Teksty, które w niniejszej pracy zostały poddane analizie, dobrałem tak, aby odzwierciedlały one możliwie jak najlepiej charakter dorobku prozatorskiego pisarki austriackiej oraz aby reprezentowały różne okresy w jej twórczości. Poszczególnymi dziełami zająłem się według kolejności ich wydania. Pierwszym krokiem pracy badawczej była analiza powieści biograficznej, psychologicznej i symbolicznej *Pave und Pero* [Pave i Pero] (1940), w której czytelnik natrafia na obszernie fragmenty autentycznej korespondencji chorwackiego poety Petara Preradovicia (Pero) z jego pierwszą małżonką, Paoliną de Ponte (Pave).

Akcja powieści rozgrywa się na początku drugiej połowy XIX wieku. Pero jest oficerem

2 1) Dina Maertens: *Paula von Preradović – Eine neuromantische Gestalt*, Gandawa 1955/56.

2) Reginald Vospernik: *Paula von Preradović. Leben und Werk*, Wiedeń 1960.

3) Zorka Orlandić: *Südslawische Motive in der Dichtung der Paula von Preradović*, Wien 1979.

austriackiej marynarki wojennej i poetą. Jego żona pochodzi z bogatego włoskiego rodu mieszczańskiego z Dalmacji. Częste przeprowadzki sprawiają, że brakuje jej poczucia stabilizacji. Na świat przychodzi czwórka dzieci, ale jedno z nich bardzo wczesnie umiera. Depresyjne myśli Pave i zły stan zdrowia syna, Duschana, sprawiają, że Pero decyduje się na wysłanie żony do jej siostry, mieszkającej w miejscowości Motta di Livenza, niedaleko Wenecji. Sam zaś pozostaje w Wiedniu. Łagodny klimat śródziemnomorski oraz opieka Giuseppiny i jej męża sprawiają, że Duschan i Pave mają się coraz lepiej, jednak kilka tygodni przed planowanym powrotem do stolicy dochodzi do tragedii – młodsza córka Pave, Cotia, zapada na krztusiec i umiera. Kobieta załamuje się psychicznie, przez pewien czas zataja przed mężem śmierć córki, po czym popełnia samobójstwo, rzucając się w nurt rzeczki Monticano. Gdy Pero dowiaduje się o tym, co się wydarzyło, traci chęć życia. Stojąc nad grobami żony i córki czuje, że jego egzystencja straciła sens, dlatego sam pragnie śmierci. Jedynie poczucie odpowiedzialności za Milizę i Duschana pozwala mu otrząsnąć się z otępienia. Tragedia ukochanej żony prowadzi z czasem do głębszego zrozumienia otaczającej go rzeczywistości i do gruntownej zmiany w sposobie postrzegania świata. Jego światopogląd przybiera odtąd cechy głęboko chrześcijańskie, zmienia się także charakter jego poezji.

Podstawę do napisania powieści stanowiła zachowana korespondencja Paoliny de Ponte i Petara Preradovicia wraz z memorandum, w którym dziadek austriackiej pisarki na podstawie dostępnych mu informacji próbuje odtworzyć ostatnie dni życia swojej małżonki. Osadzona w realiach połowy XIX w. powieść ukazuje m. in. znane postacie historyczne – wśród nich znajduje się np. wybitny serbski myśliciel, pisarz i uczonec Vuk Karadžić, a także znani iliryści, tacy jak Stanko Vraz, Ljudevit Gaj, Dragutin Rakovac, Bogoslav Šulek, August Kaznačić i Josipa Vancaš. Akcja rozgrywa się nie tylko w Wiedniu i w okolicach Wenecji, ale także w austriackich górach koło Semmering, w Lublanie, Dubrowniku, a także na wyspie Ugljan koło Zadaru.

Po zbadaniu warstwy językowej i stylistycznej powieści skoncentrowałem się na analizie wizji przyrody, przedstawianej przez narratorkę w kategoriach chrześcijańskich, jako dzieło, a zarazem narzędzie Bożej miłości. Przyroda oddziałuje na człowieka kojąco. W trudnych momentach daje mu chwile wytchnienia, a nawet poczucie szczęścia. Bohaterowie powieści nie są obojętni na piękno krajobrazu górskiego i nadmorskiego. Poczucie samotności i wyobcowania, które ustępuje w obliczu wspaniałości przyrody, jest skutkiem zaburzenia relacji między człowiekiem a Bogiem. Pogrążona w rozpacz Pave nie potrafi uwolnić się z poczucia beznadziei, gdyż zamyka się na działanie Bożej miłości. Znaki, które Bóg poprzez przyrodę stawia na jej drodze, chociażby w postaci spektakularnego zachodu słońca nad Alpami w ostatnich godzinach życia jej córki, nie pobudzają jej do refleksji. Oparta na silnych uczuciach miłość do męża i dzieci

obraca się przeciwko niej. Destruktywność owej przesyconej emocjonalnością miłości, prowadząca do wewnętrznego wyniszczenia słabej i wrażliwej kobiety, wynika w dużej mierze z braku odniesienia tejże miłości do wartości ponadczasowych i obietnicy zbawienia. Piękno przyrody coraz bardziej zaczyna kontrastować ze stanem duszy bohaterki, czemu narratorka wielokrotnie daje wyraz. Liczne opisy krajobrazów, które czytelnik odnajduje w powieści, mogą zatem ilustrować życie wewnętrzne postaci, mogą też stanowić jego przeciwieństwo. Obok plastycznych opisów przyrody śródziemnomorskiej odnajdujemy w powieści także opisy krajobrazów górskich.

Narratorka czyni konstelację Bóg – człowiek – przyroda fundamentem porządku wszechświata. Człowiek zostaje ukazany jako istota wolna oraz jako korona stworzenia. Nękają go jednak bolesne doświadczenia. Nimi naznaczone jest ludzkie życie, dlatego też teologia cierpienia zajmuje w powieści ważne miejsce. Nawet duże cierpienie, przyjęte z pokorą i autentyczną wiarą, może być przeżyte z godnością, nie doprowadzając do wewnętrznego wyniszczenia człowieka. Często jednak tak właśnie się dzieje, czemu narratorka daje w powieści wyraz.

Obszerna partia rozdziału poświęcona jest analizie symboli i motywów, zwłaszcza chrześcijańskich. Niektóre spośród nich pojawią się ponownie w późniejszych dziełach prozatorskich autorki. Morze, wiatr, drzewa oliwne, tęsknota, wyrzeczenie, macierzyństwo, śmierć i zmartwychwstanie to tylko niektóre z nich. Motyw poety odgrywa szczególną rolę. Pero jest znanym i cenionym artystą. Vuk Karadžić podziwia jego balladę *Car Dušan*, natomiast w kręgu ilirystów w Zagrzebiu Pero czyta patriotyczny wiersz pt. *Putnik*. Talent poetycki uważa za dar Boży, a każdy wiersz za dzieło natchnienia. Jest człowiekiem wrażliwym na piękno, kochającym wolność, który chciałby poświęcić swoje życie poezji. Wie jednak, że jedynie służba w wojsku cesarskim, która jest dla niego źródłem głębokiej frustracji, pozwoli mu na utrzymanie rodziny. Po śmierci małżonki przestaje pisać wiersze. Jest przekonany, że utracił tę zdolność na zawsze. Dopiero wizyta w domu rodzinnym Pave w miejscowości Lukoran, gdzie zaczyna rozumieć sens życia i śmierci, sprawia, że na nowo odkrywa źródło natchnienia.

W trzecim rozdziale pracy została poddana analizie nowela *Königslegende* [Legenda królewska] (1950), której tłem historycznym jest jedenastowieczna wojna między Chorwatami a sprzymierzonymi z papieżem Normanami. Wojska legendarnego władcy Chorwatów, Slavatza³, z rodu Kačić, który nie chce się zgodzić na zastąpienie obrządku słowiańskiego w Kościele chorwackim obrządkiem łacińskim, zostają rozgromione przez normańskich najeźdźców. Obrona niepodległości państwa plemiennego Chorwatów oraz ich słowiańskiej tożsamości i kultury kończy się fiaskiem oraz zesłaniem władcy na jedną z samotnych wysp na Adriatyku. W centrum akcji

3 Inne wersje jego imienia to Slavic i Slavac.

noweli stoi postać Slavatza, władcy, którego normańscy najeźdźcy pozbawili królestwa. Uprowadzony z ojczystej ziemi monarcha przechodzi metamorfozę, zmieniając się z upływem lat z człowieka krnąbrnego i zadufanego w siebie w osobę pokorną, która mimo przebytej tragedii życiowej, dzięki głębokiej wierze nie poddaje się pokusie rezygnacji. Tracąc władzę, ojczyznę i rodzinę, zyskuje wiarę i oparcie w Bogu. Ów proces wewnętrznej przemiany stoi w centrum mojego zainteresowania w trakcie analizy tekstu.

Pod względem stylistycznym tekst różni się od powieści *Pave und Pero*. Pisarka posłużyła się plastycznym językiem narracji, dokonując w wielu miejscach archaizacji i stosując szereg charakterystycznych zabiegów stylistycznych, takich jak np. wyrażanie tych samych treści przy pomocy dwóch lub trzech wyrazów bliskoznacznych. Często pojawiają się także aliteracje, które nadają niektórym fragmentom charakter podniosły i poetycki. Zwartość oraz przejrzysta jednowątkowa struktura tekstu korespondują z szybkim rozwojem akcji. Miejscami nowela nawiązuje pod względem formalnym i stylistycznym do średniowiecznych legend.

Tekst zawiera liczne symbole chrześcijańskie o rodowodzie biblijnym, które zostały poddane dogłębnej analizie. W wielu miejscach można także dostrzec nawiązania do *Tory* i do tradycji żydowskiej. Do najbardziej charakterystycznych symboli należą gwieździste niebo, świt, zmierzch, wiatr (np. sirocco i bora), wila, delfin, mewa, źródło i pasterz. Kluczowe znaczenie w tekście mają motywy tęsknoty, pokory, wyrzeczenia, mnicha, rybaka, morza, wyspy oraz pór roku. Opowiadając o kaplicy na wyspie Issa, narratorka opisuje malowidła ścienne, będące ilustracją mało znanej legendy o Maurze i Placydzie, uczniach św. Benedykta. Tym samym w tekście pojawia się także nawiązanie do hagiografii.

Obok Slavatz w noweli występuje szereg postaci, które oddziałują na głównego bohatera i kształtują jego życie wewnętrzne. Celem ułatwienia ich opisu, nawiązuję podczas analizy do teorii klasyfikacji postaci literackich Edwarda Morgana Forstera, którą ów prozaik, eseista i krytyk literacki przedstawił w swoim dziele *Aspects of the Novel* (1927). Postacią o bardzo dużym znaczeniu jest niewątpliwie Stjepan, zesłany przez Slavatza do klasztoru benedyktyńskiego w mieście Split następcą tronu Chorwacji z dynastii Trpimirović, którego Slavatz spotyka podczas podróży na wyspę Issa. Stjepan nie żywi urazy do dawnego przeciwnika i stara się go podnieść na duchu. Szczególną rolę odgrywa także Lucia, córka rybka, która zostaje drugą żoną zdetronizowanego władcy. Dzięki jej miłości Slavatzowi udaje się odnaleźć w nowych warunkach i zrozumieć fakt, iż utrata władzy oraz brak możliwości realizacji ambicji oraz kształtowania losu ojczyzny nie są równoznaczne z utratą sensu życia. Poświęcenie i zrozumienie Lucii to ważne czynniki, które sprawiają, że Slavatz przestaje się koncentrować w swoich przemyśleniach wyłącznie na sobie i krzywdach, które go spotkały, odnajduje pokój wewnętrzny i zaczyna lepiej

rozumieć otaczającą go rzeczywistość.

Można przypuszczać, że II wojna światowa i jej następstwa odcisnęły swój ślad na noweli. Paula von Preradović zdawała sobie lepiej, niż wielu jej rodaków sprawę z tego, czym jest utrata ojczyzny i dobytku oraz jak trudno ofiarom prześladowań etnicznych i religijnych rozpocząć nową egzystencję. Życie Slavatza poniekąd odzwierciedla los ludzi, którym wprawdzie udało się przeżyć najstraszliwszą ze wszystkich wojen, którzy jednak przez lata, a nawet dziesięciolecia nie potrafili poradzić sobie z jej skutkami.

Czwarty rozdział pracy poświęcony jest noweli *Die Versuchung des Columba* [Kuszenie Kolumbana] (1951), ostatniemu tekstowi, który ukazał się za życia autorki. Jej akcja rozgrywa się w VI wieku na szkockiej wyspie Iona. Głównym bohaterem jest Kolumban Starszy, irlandzki opat i misjonarz, jeden z dwunastu apostołów Irlandii, święty Kościoła katolickiego i anglikańskiego. Na samotną wyspę, należącą do atlantyckiego archipelagu Hebrydów, przybywa Maurinn, młoda kobieta z irlandzkiego rodu królewskiego, która – nie zważając na fakt, iż Kolumban przyjął święcenia kapłańskie i został opatem – pragnie go poślubić. Powołuje się przy tym na umowę zawartą między jej rodzicami a rodzicami Kolumbana, gdy oboje byli jeszcze dziećmi. Początkowo mnich stanowczo odmawia, potem jednak zaczyna mieć wątpliwości co do słuszności swojej decyzji. Tęskni za Irlandią, krewnymi i ciepłym domem rodzinnym oraz odczuwa strach przed Piktami, szkockimi plemionami, które zamierzał nawrócić na chrześcijaństwo. Gdy Kolumban znajduje się na skraju zwątpienia, pokusa nagle ustępuje. Mnich uświadamia sobie swoją słabość i zdaje sobie sprawę, że własnymi siłami nie jest w stanie niczego osiągnąć i że powinien pokładać ufność wyłącznie w Bogu. Maurinn, która również zaczyna rozumieć swój błąd, udaje się w celu odbycia pokuty na skalistą wysepkę. Odcięta od dostaw wody i żywności w wyniku szalejącego przez wiele dni sztormu, umiera w swojej pustelni.

Pod względem stylistycznym tekst przypomina w pewnym stopniu nowelę *Königslegende*. Pisarka posłużyła się plastycznym językiem narracji, dokonując w wielu miejscach archaizacji i stosując opisane powyżej zabiegi stylistyczne, polegające na wyrażaniu tych samych treści przy pomocy dwóch lub trzech wyrazów bliskoznacznych. Pojawiają się także aliteracje. Tekst ma przejrzystą, jednowątkową strukturę, natomiast pod względem formalnym nawiązuje bardziej, niż nowela o królu Slavatzu, do średniowiecznych legend i żywotów świętych. Różni się jednak znacznie od klasycznych tekstów hagiograficznych, rezygnując chociażby z idealizacji postaci Kolumbana i opisu rozwoju kultu świętego oraz ukazując jego dylematy i emocje towarzyszące rozmowom z Maurinn. Główny bohater jest postacią przedstawioną w sposób nadzwyczaj plastyczny. Ewidentnie nie radzi sobie z natłokiem uczuć, z którymi przyszło mu się zmierzyć.

Współczuje Maurinn i chciałby jej pomóc, ale nie wie, jak. Głos serca kłóci się z poczuciem odpowiedzialności za wspólną zakonną i dzieło chrystianizacji Piktów.

Tekst nosi cechy neoromantyczne, a pod względem formalnym przypomina miejscami opowiadania i nowele takich pisarzy, jak Gertrud von Le Fort, Hermann Hesse i Tomasz Mann. Podczas lektury rzucają się w oczy związki intertekstualne z tekstami biblijnymi, zwłaszcza z *Księgą Hioba*, *Ewangelią Jana* i *Księgą Psalmów*.

Próba, na którą został wystawiony Kolumban, przypomina doświadczenie »ciemnej nocy zmysłów i ducha«, opisaną w drugiej połowie XVI wieku przez mistyka i Doktora Kościoła św. Jana od Krzyża. Kolumban na drodze modlitwy usiłuje znaleźć rozwiązanie problemu, któremu sam nie potrafi stawić czoła. Ku swojemu zdziwieniu zauważa jednak, że konflikt wewnętrzny wciąż narasta i że ogarniają go coraz większe wątpliwości co do jego powołania. Poczucie opuszczenia przez Boga, które w żadnym innym tekście austriackiej autorki nie zostało tak dokładnie opisane, jak w noweli o misjonarzu Irlandii i Szkocji, świadczy o jej żywym zainteresowaniu mistyką chrześcijańską. Ukazanie rozterek świętego czyni tę postać bliższą czytelnikowi i pozwala wyciągnąć wnioski na temat rozumienia pojęcia świętości przez samą autorkę. Człowiek jest w jej oczach nie tylko narzędziem w rękach Boga, lecz podmiotem aktywnie kształtującym swoją przyszłość. Z drugiej strony zdany jest jednak w swoich dobrych działaniach na dar łaski, gdyż wszelkie dobro pochodzi wyłącznie od Boga.

Jeden z podrozdziałów poświęcony jest motywom, symbolom i archetypom. Akcja noweli rozgrywa się na Wyspach Brytyjskich, co odróżnia tekst o Kolumbanie od niemal wszystkich innych dzieł austriackiej autorki. Należy jednak zauważyć, że o ile miejscem akcji nie są Góry Dynarskie, Alpy, Istria czy też Dalmacja, o tyle można w noweli znaleźć szereg motywów, występujących także w innych tekstach Pauli von Preradović (np. morze, łódź i wiatr). Szczególną rolę odgrywa postać Maurinn, kobiety zdeterminowanej, świadomej swoich praw i możliwości oraz dbającej o przyszłość irlandzkiego rodu królewskiego. Bierze ona swój los we własne ręce, nie stroniąc przy tym od podstępu i magii, gdy w jej oczach sytuacja tego wymaga. Ostatecznie uznaje jednak swoje błędy i wchodzi na ścieżkę nawrócenia. Archetypowi kobiety oraz konstrukcji kobiecości w noweli poświęcona jest ostatnia część tego podrozdziału.

Problemy, z którymi przyszło się zmierzyć Kolumbanowi, świadczą o tym, że w oczach autorki Bóg wspomaga uwikłanego w grzechy człowieka swoją łaską, która pozwala mu pokonać nawet największe trudności. Mimo to w sytuacjach konfliktów wewnętrznych człowiek często nie odnajduje właściwej drogi i traci z oczu ostateczny cel swego doczesnego pielgrzymowania. Nad jego życiem czuwa jednak Bóg, który w krytycznych chwilach przychodzi mu z pomocą. Osoby, które doświadczyły upadków i zostały ocalone dzięki łasce Bożej, znają jej wartość i wiedzą, że nie

należy ufać sobie, lecz przede wszystkim Bogu. Ta myśl, którą czytelnik odnajduje w noweli o irlandzkim świętym, pokrywa się z przekonaniem samej autorki i stanowi ważny element jej światopoglądu. O ile tekst w pewnym sensie wskazuje czytelnikowi »właściwy« sposób postępowania w trudnych sytuacjach życiowych, o tyle nie można go zaliczyć do literatury dydaktycznej, gdyż nie przekazuje on wprost pouczeń i prawd o charakterze moralistycznym. Świat nie został w nim przedstawiony w kategoriach czerni i bieli, lecz w pełnej gamie kolorów, co z kolei pozwala lepiej zrozumieć istotę ludzkiej egzystencji wraz z jej dylematami.

Piąty rozdział dysertacji poświęcony jest kilku krótkim tekstom, fragmentom nieukończonej powieści autobiograficznej. Powstały one pod koniec życia autorki, która ze względu na pogarszający się stan zdrowia nie zdołała zrealizować planu napisania powieści. Po raz pierwszy teksty ukazały się w 1955, następnie w 1967 roku, kiedy to zostały opublikowane pod wspólnym tytułem *Kindheit am Meer. Fragmente eines autobiographischen Romans* [Dzieciństwo nad morzem. Fragmenty powieści autobiograficznej]. Powieść, której narratorkę można utożsamić z samą pisarką, miała ukazywać walkę współczesnego człowieka z alienacją oraz wszechogarniającym poczuciem obcości i zagrożenia, charakterystycznym dla świata XX wieku. W niniejszej pracy teksty autobiograficzne odgrywają szczególną rolę, gdyż ukazują one niejednokrotnie w sposób mało zawoalowany światopogląd i sposób rozumienia wiary przez samą autorkę. Jak stwierdziła medioznawczyni i germanistka Joan Kristin Bleicher, teksty o charakterze autobiograficznym ukazują lepiej niż jakiegokolwiek inne doświadczenia życiowe autorów, m. in. zaś te, które są związane z wiarą. Dla niniejszej analizy mają one zatem duże znaczenie.

Teksty, o których mowa, są bardzo zróżnicowane. *Ewiges Land. Ein Vorgesang* [Wieczna kraina. Przedśpiew] jest rapsodyczną laudacją na cześć Istrii. Narratorka opisuje przyrodę i historię półwyspu od czasów, gdy zamieszkiwali go starożytni Histrowie, do schyłku Monarchii Austro-Węgierskiej. To, co przemijające, zostaje skonfrontowane z tym, co wieczne. Niezmienna jest przede wszystkim przyroda, stworzona przez Boga. Dzieła ludzkie ulegają zniszczeniu – dotyczy to nie tylko wytworzonych przez człowieka przedmiotów i wzniesionych przez niego budowli, ale również struktur władzy. Histrowie, Rzymianie, Longobardowie, Słowianie, Wenecjanie i Austriacy zdobywają wprawdzie półwysep, ale nie są w stanie trwale nad nim zapanować. Na pograniczu świata człowieka i świata przyrody stoją pasterze, którzy nie tylko żyją na łonie natury i stronią od cywilizacji, lecz pozostają równie niezmienni jak świat roślin i zwierząt. Zdani na łaskę i niełaskę sił przyrody, żyją oni w rzeczywistości bliższej Bogu niż ludzie w miastach. Są potomkami starożytnych Histrów, których skupiska przetrwały jedynie w niedostępnych zakątkach półwyspu. Pasterze pełnią w tekście rolę motywu przewodniego.

Tekst pt. *Von Hassan, Saigon und der grünen Kugel* [O Hasanie, Sajgonie i zielonej kulce] opisuje wspomnienia z dzieciństwa pisarki, które Paula von Preradović spędziła w mieście portowym Pola (obecnie: Pula) nad Adriatykiem. Przedstawione w nim zostały m. in. zabawy dzieci, spacery rodzinne w parku i zbieranie muszelek na plaży. W opisach rzuca się w oczy przywiązanie do rodzinnego miasta, poczucie bezpieczeństwa i podziw narratorki dla bujnej fantazji ojca, który na różne sposoby umiłał dzieciom czas, wymyślając dla nich liczne zabawy i rozrywki. Tekst zawiera jedną z najwcześniejszych impresji pisarki – opis widoku morza, który otwiera się przed małą Paulą i jej ojcem, gdy biegną z psem Hasanem w kierunku plaży. Małpa o imieniu Sajgon, która żyje w ustawionej w pobliżu budynku arsenału klatce, jest dla narratorki symbolem tęsknoty, natomiast zielona kulka, której ojciec używał w swoich »pokazach magicznych«, symbolizuje miłość rodzicielską. Jest to jeden z nielicznych tekstów, w których ukazany został Dušan Preradović. Narratorka nie opisuje go z perspektywy dziecka, lecz z punktu widzenia dorosłej kobiety. Dostrzega ona również jego melancholię, która przypomina jej o tragicznej historii babci, Paoliny de Ponte, i zauważa cechy, które ojciec odziedziczył po swoim dziadku Petarze.

Die Weihnachtsbucht [Zatoka Bożego Narodzenia] jest krótkim opowiadaniem, w którym narratorka opisuje spacer ojców z gromadką dzieci do jednej z zatok morskich położonych w pobliżu miasta. Aby matka Pauli mogła w tajemnicy przed dziećmi ubrać choinkę i przygotować prezenty, ojciec w wigilię świąt Bożego Narodzenia zabierał dzieci na długie spacer. Po powrocie do domu oczom dzieci ukazywał się widok choinki i prezentów, który dla narratorki ma wymiar symboliczny. Przypomina jej o tajemnicach życia i przyszłych wydarzeniach, zarówno tych dobrych, jak i tych bolesnych, z którymi przyszło się zmierzyć w kolejnych latach pisarce i jej braciom. Należy pamiętać, że akcja opowiadania rozgrywa się w latach 90-tych XIX wieku, czyli niejako w przeddzień I wojny światowej, rozpadu Monarchii Austro-Węgierskiej i nastania nowego porządku w Europie. Jednak nostalgiczny nastrój i świadomość zbliżających się niebezpieczeństw nie są bynajmniej dominujące. Czerpiąc nadzieję z opisu narodzin Syna Bożego w *Ewangelii według św. Łukasza*, narratorka pisze o przyszłych losach dzieci z optymizmem człowieka, pokładającego ufność w Bogu. Jednocześnie daje wyraz przekonaniu, że wiara obliguje do ufności i optymizmu, gdyż człowiek nie został pozostawiony na świecie samemu sobie.

Ostatni tekst nosi tytuł *Kindheit am Meer. Fragmente eines autobiographischen Romans* [Dzieciństwo nad morzem. Fragmenty powieści autobiograficznej] i stanowi opis niektórych wydarzeń z przeszłości autorki do czternastego roku życia. Snuje ona refleksje na temat wpływu środowiska, w którym człowiek dorasta, na jego kreatywność w dziedzinie literatury. Twierdzi, że przyroda śródziemnomorska, a zwłaszcza Adriatyk, ukształtowały jej osobowość, mimo że jako dziecko nigdy nie zachwycała się morzem, uważając je za oczywisty i mało ciekawy element

codzienności.

W porównaniu z powieścią *Pave und Pero* w tekstach autobiograficznych znajdujemy mniej motywów religijnych. Wiąże się to przede wszystkim z ich niewielką objętością. Planowana powieść miała stanowić podsumowanie życia, pracy twórczej i dorobku literackiego Pauli von Preradović. Powstałe fragmenty stanowią zatem cenne źródło informacji na temat zawartego w jej dziełach światopoglądu.

Szósty rozdział pracy poświęcony jest tekstem publicystycznym pisarki. Spośród wielu tekstów, które ukazały się przede wszystkim w prasie codziennej i wśród których znajdują się głównie felietony, eseje, relacje z podróży, recenzje książek, portrety literackie, nekrologi i artykuły jubileuszowe, zostały wybrane i przeanalizowane dwa przykładowe teksty. W twórczości Pauli von Preradović publicystyka odgrywała mniejszą rolę niż proza fikcyjna. Nie pisała ona tekstów o charakterze politycznym, koncentrując się głównie na tematach związanych z szeroko pojętą sztuką oraz poruszając zagadnienia społeczne.

Esej *Ein Jugendreich. Die Neuland-Schulsiedlung in Grinzing-Wien* [Królestwo młodzieży. Kompleks szkolny organizacji »Bund Neuland« w wiedeńskiej dzielnicy Grinzing] ukazał się roku 1937. Poświęcony jest otwartej po I wojnie światowej i istniejącej do dnia dzisiejszego szkole organizacji młodzieżowej »Bund Neuland«. Ta niezależna ideowo od jakichkolwiek partii politycznych organizacja wychowywała młodych ludzi do zaangażowania społecznego w oparciu o wartości chrześcijańskie, była jednak otwarta dla wszystkich osób poszukujących wiary. Czerpała ona również z tradycji skautingu. Propagowała nowoczesny katolicyzm, realizując szereg postulatów, które później podjęto na Soborze Watykańskim II. Pod względem stylistycznym tekst znacząco odbiega od prozy fikcyjnej, gdyż jest napisany nowoczesnym językiem, pozbawionym elementów archaizujących. Autorka pisze o szkole z dużym entuzjazmem i wyraża swoje poparcie dla »Bund Neuland«, wiążąc z młodymi nauczycielami i wychowankami szkoły duże nadzieje na odnowienie katolicyzmu i rozpropagowanie autentycznych wartości chrześcijańskich. Wyraża ona także przekonanie, że uczęszczająca do tej szkoły młodzież będzie w stanie przeciwstawić się wszelkim formom totalitaryzmu i próbom indoktrynacji. Uważa, że uczniowie powinni uczestniczyć w nowej, zreformowanej liturgii. Nie odrzuca ona wprawdzie tradycyjnych form pobożności, twierdzi jednak, że odpowiedzią środowisk katolickich na zachodzące we współczesnym świecie przemiany powinno być wychowanie pokolenia świadomych chrześcijan, umiejących stawić czoło wyzwaniom świata XX wieku. Pisarka popiera pomysł wprowadzenia do liturgii języka narodowego, postulując jednocześnie dbałość o jej piękno, które wiąże z prostotą i rezygnacją z przepychu. Cechą charakterystyczną światopoglądu Pauli von Preradović jest

tendencja do idealizacji życia na łonie natury, dlatego też wielokrotnie podkreśla korzyści, wynikające z położenia szkoły na pograniczu miasta i terenów wiejskich. W działalności »Bund Neuland« upatruje ona szansę na zapewnienie młodzieży ze środowisk proletariackich lepszej przyszłości, podkreślając ponadklasowy charakter tejże organizacji. Nowoczesny człowiek, mieszkający w mieście, jest jej zdaniem w stanie prowadzić harmonijne życie. Powinien jednak czynnie przeciwdziałać alienacji i pauperyzacji, będącym największymi bolączkami świata XX wieku.

Tekst *Lyrik aus dem Glauben* [Liryka wypływająca z wiary] ukazał się w roku 1967 i stanowi fragment jednego z wykładów, które Preradović wygłaszała w okresie II wojny światowej i w pierwszych latach po jej zakończeniu. Z jej rozważań na temat istoty »prawdziwej« poezji chrześcijańskiej wynika, że powstaje ona jedynie na gruncie autentycznej pobożności i może być jedynie dziełem utalentowanego poety. Obu czynnikom, czyli przekonaniom religijnym i talentowi autora, Preradović przypisuje taką samą wagę, dlatego też uważa, że liryka chrześcijańska w tym rozumieniu jest zjawiskiem bardzo rzadkim. Dyletanckie podejście do poezji oraz niechęć twórcy do wysiłku i pracy nad doskonaleniem formy zrażają w jej mniemaniu czytelników do liryki religijnej. Uważa ona, że poeta chrześcijański powinien umieć zrezygnować z własnego ego. Autentyczna religijność jest wynikiem głębokiej przemiany duchowej, procesu nawrócenia, będącego następstwem działania łaski Bożej. Preradović określa poetę chrześcijańskiego mianem »sejsmografu czasu«, gdyż jego rolą jest przede wszystkim tematyzowanie problemów świata, w którym żyje. Poeta jest człowiekiem, jak każdy inny. Dzięki swojej ponadprzeciętnej wrażliwości posiada on jednak zdolność dostrzegania tego, czego inni nie dostrzegają i rozumienia tego, czego inni nie rozumieją. Czasami cieszy się w społeczeństwie dużym poważaniem, najczęściej jednak wzbudza niechęć swoich pobratymców, przelewając na papier niewygodne prawdy, których świat wolałby nie zauważać. Nie czyni tego do końca dobrowolnie, gdyż odczuwa wewnętrzny przymus, który nie pozwala mu postąpić w inny sposób. Ów pogląd na rolę twórcy przypomina dziewiętnastowieczną koncepcję poety – piewcy, proroka, wieszczka i sumienia narodu, będącego niejako narzędziem w rękach Boga.

Światopogląd chrześcijański odgrywa w dziełach Pauli von Preradović bardzo ważną rolę. O ile pisarka czuła się związana z Istrią i wielokrotnie dawała wyraz swojej tęsknocie za miejscami, w których spędziła dzieciństwo i lata młodości, ani wspomnienia za tamtych czasów, ani opisy krajobrazu śródziemnomorskiego, ani motywy południowosłowiańskie nie mają w jej prozie kluczowego znaczenia. Dążyła ona przede wszystkim do ukazania spraw ponadczasowych, prawd i wartości, które uznawała ważniejsze od opisów śródziemnomorskich impresji. Relacja między

Bogiem a człowiekiem, nawrócenie, poszukiwanie drogi życiowej, nadzieja płynąca z wiary, harmonijne życie i związek człowieka z przyrodą to kluczowe tematy, które porusza w swoich dziełach prozatorskich. Humanistyczny światopogląd chrześcijański stanowi fundament tej literatury. Religijność autorki nie klóci się z ortodoksją katolicką i dogmatami Kościoła, ma ona jednak charakter indywidualny. Jest otwarta na to, co nowe, z drugiej strony nie neguje tradycji, dążąc do swoistej syntezy. Świat przedstawiony w dziełach Pauli von Preradović jest nadzwyczaj realistyczny, pełen napięć i walki między dobrem a złem. Pisarka nie stroni od ukazywania ludzi słabej wiary, podejmujących niejednokrotnie błędne i niemoralne decyzje. Nie demonizuje ani nie bagatelizuje ona grzesznych skłonności człowieka.

Niektórzy krytycy literaccy, jak np. Rudolf Henz, zwracają uwagę na fakt, iż Preradović starała się żyć według idei, które propagowała w swoich tekstach. Ta spójność biografii i twórczości jest jego zdaniem godna dużego szacunku, zwłaszcza w kontekście zachowań innych pisarzy austriackich po aneksji ich kraju przez III Rzeszę. Teksty Pauli von Preradović trudno nazwać nowatorskimi. Nie zawierają one wprawdzie eksperymentów literackich, nie negują one również tradycyjnych form. Przyciągają jednak uwagę czytelnika aktualnością, dalekowzrocznością oraz wysokim poziomem artystycznym.